

REJ (Rey) MIKOŁAJ z NAGŁOWIC (ps. Rożek, Korczbok, Ambroży) – pisarz i poeta pol., zw. ojcem piśmiennictwa pol., tłumacz tekstów literackich, działacz religijny, ur. 4 II 1505 w Żórawnie (Ruś Halicka), zm. 8 IX lub 4 X 1569 w Rejowcu (Chełmskie).

Nauki pobierał najpierw w Skalmierzu (1514–1516), następnie we Lwowie (1516–1517) oraz w Akademii Krakowskiej (1518). W 1525 trafił na dwór wojewody sandomierskiego Andrzeja Tęczyńskiego, następnie przebywał na dworze hetmana Mikołaja Sieniawskiego, gdzie prawdopodobnie przeszedł na kalwinizm. Zajmował się polityką (wielokrotnie wybierany na posła, w tym na delegata z poselstwem do królów: Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta), a także propagował idee reformacji, biorąc udział w życiu religijnym protestantów, czemu dawał wyraz również w twórczości literackiej. Obraz R. jako utalentowanego nieuka jest fałszywy; chociaż w latach młodości nie przykładał się do nauki i nie odebrał pełnego wykształcenia wyższego, to w wieku dojrzałym uzupełnił braki w znajomości łaciny, literatury antycznej (choć bardziej z kompendiów niż ze źródeł) i poezji średniowiecznej; interesował się literaturą humanistyczną (zwł. niem. i wł.), czytał protestanckie rozprawy teologiczne i Biblię.

Prace R. wydano m.in. pt.: *Pisma prozą i wierszem* (Kr 1921, 1926²); *Dzieła wszystkie* (I: *Krótką rozprawa między trzema osobami Panem, Wójtem a Plebanem*, Wr 1953; IV/1–2: *Postylla*, Wr 1965; VII/1–2: *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego*, Wr 1971); *Pisma wierszem* (Wr 1954); *Wybór pism*, oprac. J. Ślaski (Wwa 1975, 1979²); *Wybór pism*, oprac. A. Kochan (Wr 2006).

R. korzystając z różnych form wypowiedzi literackich (dramat, dialog, poemat dydaktyczny, wizerunek, pieśń, parafraza, komentarz, kazanie) skupiał się na sprawach moralnych, obyczajowych i religijnych.

Za najbardziej filozoficzny mógłby uchodzić utwór *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego*. Bezpośrednią inspiracją tego dzieła był utwór wł. poety Palingeniusa *Zodiacus vitae, hoc est de hominis vita, studio ac moribus, optime instituendis* (Ve 1531), pośrednio natomiast Marcina Bielskiego *Żywoty filozofów* (wyd. w: *Chrestomatia staropolska*, Wr 1984) i *Komedyja Justyna i Konstancyjej* (nowe wyd. Kr 2001) oraz Waleriusza Maksymusa *Facta et dicta memorabilia* (Ve 1474) (zob. *Wstęp*, w: M. Rej, *Wybór pism*, Wr 2006, XCVIII n.). W staropolszczyźnie słowo „wizerunek” oznaczało wzór (M. S. B. Linde,

Słownik języka polskiego, Wwa 1995, VI 343), a człowiek „pocziwy” (odpowiednik łac. honestum) to człowiek uczciwy i szlachetny (tamże, IV 198). R. nawiązał więc do kultury antycznej, w której „bonum honestum”, tłumaczone później jako „dobro godziwe”, uznane było za najwyższe z dóbr. W *Wizerunku* [...] wprowadził nazwiska historycznych mędrców i filozofów starożytnych. Wykorzystując motyw podróży w poszukiwaniu mądrości i prawdziwego szczęścia, swego bohatera kieruje do postaci takich jak Hipokrates, Diogenes, Epikur, Anaksagoras, Sokrates, Teofrast, Solinus, Platon, Zoroastra, Ksenokrates, Solon, Arystoteles – nie mają one jednak wiele wspólnego z ich pierwowzorami – postaci historyczne o tych nazwiskach nigdy nie głosiły poglądów wypowiedzianych przez bohaterów *Wizerunku* [...]. R. tak naprawdę nie znał ich poglądów, wyznawał natomiast popularne w czasach renesansu, ale niesłuszne przekonanie o jednej starożytnej mądrości (prisca sapientia), której protoplastą był Mojżesz, a jego uczniami także filozofowie starożytni; ponadto R. dokonał ich chrystianizacji, przy czym niektórzy z nich są za reformacją, a przeciwko katolicyzmowi (Solon). W dziele R. znaki Zodiaku użyte przez Palingeniusa zostały zastąpione imionami filozofów. *Wizerunek* [...] nie jest więc utworem filozoficznym.

Żywot człowieka pocziwego jest dziełem dydaktycznym, ale dalekim od podejścia luminarzy protestantyzmu takich jak J. Kalwin, który głosił predestynację, czy jak M. Luter, który zdezawuował ludzką naturę jako skażoną grzechem. R. tymczasem nawiązał do Arystotelesa, który twierdził, że umysł ludzki jest jak niezapisana tablica, tyle że R. objął nią całą ludzką naturę („[...] przyrodzenia nasze rodzi jako goła tabliczka, a co na niej napiszą, to już tak zawždy na sobie nieść musi” – *Żywot pocziwego człowieka*, I, III 1, w: *Pisma prozą i wierszem*, Kr 1926², 12). Tylko przy tym założeniu zrozumiałe stają się rady, jakich udziela czytelnikowi, a które obejmują praktycznie całe życie – od dzieciństwa po starość (radzi jak karmić dzieci, jak je ubierać, jak kształcić, jak wychowywać młodzież; pisze o służbie wojskowej i dworskiej, o małżeństwie, o prawdziwym szlactwie, o cnotach, o przyjaźni, o gospodarzeniu, o lekturze, o właściwym spędzaniu czasu wolnego, o starości). Adresatem jest ten, kto ma być człowiekiem uczciwym i szlachetnym, a dokładnie – jest nim Polak. Z przyrodzenia ma on nie tylko dobrą naturę, ale jest również wyjątkowo zdolny, co potwierdzają również obcy obserwatorzy („Bo jako inszy narodowie o nas, o Polakach, piszą, iż trudno ma być który naród tak z przyrodzenia do każdego

obaczenia tak przykłony, jako jest naród nasz polski, na którąkolwiek stronę starannie a ćwiczenie swe będzie chciał obrócić” – tamże, 3–4). Potrzebuje jednak bardziej szczegółowych rad, których spisania, i to po raz pierwszy po pol., podjął się właśnie R., które przypomną o powinnościach i cnotach. Rady te kierował R. z poczuciem obowiązku wobec własnego narodu, bo darzył go wielką sympatią („[...] podawam ci przed oczy twoje, mój miły, ślachtetny Polaku, acz prostym szyrmem, ale dali Bóg życzliwym, od prostego napisane” – tamże, 4).

W bogatej twórczości R. wątki filozoficzne pojawiają się tylko w tle tematów o charakterze dydaktycznym lub religijnym, gdyż R. nie miał w filozofii specjalnego rozeznania ani wykształcenia. W swej polemice antykatolickiej prezentował cięte pióro; od strony pozytywnej zasługą jego jest wprowadzenie literackiej kultury pol. w obszar zagadnień inspirowanych renesansem i średniowieczem, a pośrednio również starożytnością, bez ulegania neopogańskim wątkom renesansu. Wielką zasługą R. jest odkrycie i docenienie pol. języka i pol. kultury.

S. Windakiewicz, *Mikołaj R. z Nagłowic*, Kr 1895, Lb 1922³; A. Brückner, *Mikołaj R. Studium krytyczne*, Kr 1905; J. Krzyżanowski, *W wieku R. i Stańczyka*, Wwa 1958; *Mikołaj R. W czterechsetlecie śmierci*, Wr 1971; *Studia nad Mikołajem R. Twórczość i recepcja*, Gd 1971; Z. Szmydtowa, *O Erazmie i R.*, Wwa 1972; *Mikołaj R. – w pięćsetlecie urodzin*, I–II, Łódź 2005; *Mikołaj R. w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, Wr 2007.

Piotr Jaroszyński